

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

G•GLOBAL

Х Астана экономикалық форумы аясындағы
**«ӘЛЕУЕТТІ МҮМКІНДІКТЕР НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ
ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ЖӘНЕ
ӘРТАРАПТАНДЫРУЫН ЖЕДЕЛДЕТУ»**

жас ғалымдардың халықаралық ғылыми конференциясының

ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

I БӨЛІМ

15 маусым 2017ж.

СБОРНИК ТРУДОВ

международной научной конференции молодых ученых

**«УСКОРЕНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ И ПОВЫШЕНИЕ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ
КАЗАХСТАНА НА ОСНОВЕ ПОТЕНЦИАЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ»**

под эгидой X Астанинского экономического форума

ЧАСТЬ I

15 июня 2017г.

PROCEEDINGS

of the international scientific conference of young scholars

**«ACCELERATING DIVERSIFICATION AND IMPROVING THE
COMPETITIVENESS OF KAZAKHSTAN'S NATIONAL ECONOMY BASED
ON POTENTIAL OPPORTUNITIES»**

in the framework of the X Astana Economic Forum

PART I

15 June 2017

Астана, Қазақстан
Astana, Kazakhstan

УДК 330.(063)
ББК 65.01
Ә53

Редакционная коллегия:

Декан Экономического факультета д.э.н., профессор Макъш С.Б.,
Заместитель декана по научной работе, к.э.н., и.о. доцента Бакирбекова А.М.
Заведующий кафедрой «Экономика» к.э.н., и.о. профессора Рахметулина Ж.Б.
Заведующий кафедрой «Финансы» д.э.н., и.о. профессора Садвокасова К.Ж.
Заведующий кафедрой «Учет, аудит и анализ» к.э.н, доцент Алибекова Б.А.
Заведующий кафедрой «Менеджмент» д.э.н., профессор Толысбаев Б.С.
Заведующий кафедрой «Экономическая теория и антимонопольное регулирование» к.э.н., доцент Бабланов Т.К.
Заведующий кафедрой «Туризм» к.э.н., доцент Дуйсембаев А.А., к.э.н., и.о. доцента Мусина К.П.

Ә53 Әлеуетті мүмкіндіктер негізінде Қазақстанның ұлттық экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру және әртараптандыруын жеделдету: Жас ғалымдардың халық. ғыл. конф. еңбектер жинағы. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2017.

Ускорение диверсификации и повышение конкурентоспособности национальной экономики Казахстана на основе потенциальных возможностей: Сб. материалов межд. науч. конф. молодых ученых. – Астана: Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2017.

Proceedings of the international scientific conference of young scholars «Accelerating diversification and improving the competitiveness of Kazakhstan's national economy based on potential opportunities » Astana, L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2017.

ISBN 978-996-31-870-2
ISBN 978-9965-31-869-6

Халықаралық ғылыми конференциясының еңбек жинағында әлеуетті мүмкіндіктер негізінде Қазақстанның ұлттық экономикасының бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату және әртараптандыру жеделдетудің және ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату мәселелері қарастырылған.

В сборнике материалов международной научной конференции рассмотрены актуальные вопросы диверсификации национальной экономики Казахстана на основе потенциальных возможностей.

The collection of materials in the international scientific conference considers important issues of Kazakhstan's national economy diversification based on potential opportunities and development of recommendations for improving the competitiveness of the country's economy.

ISBN 978-996-31-870-2
ISBN 978-9965-31-869-6

УДК 330.(063)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЖАҒАНДЫҚ БӘСЕКЕҚАБІЛЕТТІЛІК ИНДЕКСІ

Амренова Ф.Қ.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: amrenova1969@mail.ru

Кенешева Г.А.

Қазақтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: gizzat@yandex.ru

«Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында: «Бүгін мен Қазақстанды Үшінші жаңғырту жөнінде міндет қойып отырмын. Елдің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін экономикалық өсімнің жаңа моделін құру қажет... деп айтып кеткен [1]. Осыған орай бәсекеге қабілеттіліктің мәселелеріне:

Бәсекеге қабілеттілік – бұл күрделі экономикалық категория, әр деңгейде қарастырылады: тауар, өндіруші, салалар, мемлекет. Осы деңгейлер арасында тығыз байланыс бар. Мемлекеттік және салалық бәсекеге қабілеттілік тауар өндірушінің бәсекеге қабілетті тауар шығаруына байланысты [2].

Тауардың бәсекеге қабілеттілігі түсінігі тауардың сапалық, құндық және тұтынушылық комплексі, оның сәттілігін ішкі де сыртқы нарықта анықтайды. Тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін тек тауар - аналог салыстыру арқылы анықтайды. Тауарлық бәсекеге қабілеттілік әр жоспарлы факторға байланысты. Оның ішінде: өндіріс шығындары, еңбек өнімділігі, еңбек қарқындылығы. Қазіргі уақытта бірінші жоспарға бағалық емес факторлар кіреді, оның ішінде өнімнің сапасы, жаңашылдығы, ғылыми сиымдылығының ерекше мәні бар. Сондықтан әлемнің көптеген елдері өнімнің және технологияның инновациясын қолданумен бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Ұлттық бәсекеге қабілеттілік оның әрдайым дамудағы өнеркәсіпті және инновацияны қолдануымен анықталады. Бастапқыда ұлттық компаниялар бәсекелі артықшылықтарын іске асырады, яғни бәсекелесіп отырған негізін өзгерту арқылы. Артықшылықты ұстап тұруға тауар өндіру, өндіріс және басқа факторлар тәсілдері сонымен қоса бәсекелестер оларды қуып жете алмайтындай тез жасау мүмкіндік береді.

Мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін мемлекеттің ерікті бәсеке шартында тауар мен қызмет көрсетуді өндіруге мүмкіншілігі арқылы анықтауға болады, ол тауарлар халықаралық нарықтың, яғни мемлекеттің жағдайын және оның халқының жағдайын жоғарлататын талаптарға сай болуы тиіс.

М. Портер «халықаралық бәсекелестік» еңбегінде жаһандандудың ұлғаюына байланысты халықаралық бәсекеге қабілеттілік нақты, локалды шарттарға тәуелді факторлар жиынтығымен, «ұлттық ромб» арқылы анықталады. Ол өзіне 4 компанентті құрайды:

1. факторлық шарттар – яғни, адами және табиғи ресурстар, ғылыми ақпараттық потенциал, капитал, инфрақұрылым, оның ішінде өнім сапасы.

2. ішкі сұраныс шарты – яғни, ішкі нарықта оның өніміне сұранысқа байланысты, нарық сұранысының техникасына сәйкестігі, сұраныс көлемінің дамуы.

3. туыстық және қуатты салалар – яғни мемлекетте туыс және қуатты салалардың, оның ішінде халықаралық нарықта бәсеке қабілетті, жоқ болуы. Мысалы, шикізат түсуінің сферасы және жартылай фабрикаттардың, жабдықтар, шикізат қолдану сферасы, жабдықтарды қолдану, технологиялар сферасы.

4. фирма құрылымы мен стратегиясы, ішкісалалық бәсеке – яғни мемлекетте фирмалардың басқаруы мен жасалуын анықтайтын процесс және ішкі нарықтарға бәсекелес мазмұнын, жағдайын анықтайды [3].

Еңбектің халықаралық бөлінісінің дамуы белгілі бір саланың бәсекеге қабілеттілік деңгейі әлем аренасындағы мамандануы мен анықталады.

АҚШ – та бәсекеге қабілетті авиацияларын және аэроғарыш салалары, жаңа – жақты машина құрылымы, көлік құрылымы, суперкомпьютерлер өндіру және бағдарламалық қамтамасыз етуді жасау.

Жапония әлем нарығында бәсекеге қабілетті электронды және электроникалық, көлікті, сотқұрылымы, станок құрылымы және т.б салалар.

Азияның жаңа индустриалды мемлекеттері (Корея, Тайвань, Гонконг, Сингапур, Малайзия, Тайланд) көпшілік тұтынатын тауар өндірудің бәсекеге қабілеттілігін жасады, сонымен қоса ғылыми сиымды өнімдер (электронды компоненттер, дербес компьютерлер, микро ЭЕМ, перифермділік құралдар және т.б) және сәтті бәсекелеседі. Жапонияның және Батыс Еуропаның аналогиялық өнімдерінен бәсекелеседі.

Фирманың бәсекеге қабілеттілігі басымды бәсекелестер ретінен тұрады, олар әлемдік нарықта шетел бәсекелес – фирмаларының көрсеткіштеріне сәйкес салыстыру айырмашылығы көрінеді.

Маңызды бәсекенің артықшылығына келесілерді жатқызуға болады: өндіріс ырғақтығы, инновациялық қызметтің мазмұны, еңбек өнімділігінің деңгейі, фирманы жоспарлау және басқарудың стратегиялық тиімділігі, ыңғайластыру(нарық шарттары мен талаптарының өзгеруіне тез әсер етеді) және т.б. Сірә, компанияда бәсекелі артықшылықтары көп болса олардың сапалық мазмұны да жоғары.

Қазіргі кезде бәсекеге қабілеттілік деңгейінің бағалауы жыл сайын бәсекеге қабілеттіліктің жаһанды индексі, әлемдік экономикалық форум құраған, бағаланады. БЖИ есептеу әдісі 9 параметрлерден тұрады, ол 3 топқа біріккен.

- «Тиімділікті күшейткіштер» үш параметрлерден тұрады - жоғарға оқу мен оқыту, нарықтық тиімділік, технологиялық дайындық.

- « Инвестициялық факторлар» тобы екі параметрлерден тұрады – бизнес пен инновацияның дамығаны.

- «Базалық сұраныстар» төрт параметрлерден тұрады - институттар, инфрақұрылым, макроэкономика, денсаулықты сақтау және бастапқы оқыту[4].

Әр бағытты есептеу статистикалық берілгендер мен сұрау нәтижесі қолданылады, жылы 89 көрсеткіш есептеп шығарылады. Барлығы 125 ел бағаланады. Лидерлер қатарына (кему бойынша - Швейцария, Финляндия, Швеция, Дания, Сингапур, АҚШ, Жапония, Германия, Нидерланды, Ұлыбритания, Гонконг, Норвегия және т.б).

Қазақстан 2016-2018 жылдарға арналған әлемдік бәсекеге қабілеттілік рейтингінде 53 орын алды (2015 жылы 42 орында болған). Дүниежүзілік экономикалық форум дайындаған рейтингте жеті баллдық есептеу бойынша Қазақстанның көрсеткіші 4,49-тен 4,41-ке .

Рейтингте биыл жетінші жыл қатарынан Швейцария бірінші орында тұр. Екінші орында Сингапур, үшінші орында АҚШ тұр. Германия төртінші орыннан бесінші орынға түскен. Алғашқы ондыққа Жапония, Гонконг, Финляндия, Швеция мен Нидерланды енген.

ТМД елдері арасында Әзербайжан 40-орында, Ресей 45-орында тұр. Өткен жылы Ресей рейтингте 53-орында болған. 140 мемлекетке талдау жасаған рейтингте Грузия 66, Украина 79, Тәжікстан 80, Армения 82, Молдова 84, Қырғызстан 102 орында тұр.

Осы жылы рейтингті соңғы 6 жыл қатарынан тұрақты жайғасымға ие болып отырған Швейцария бастап отыр. Көшбасшы 5 елдің ішінде Сингапур, АҚШ, Финляндия және Германия орналасқан.

Қазақстан даму деңгейі әлдеқайда жоғары елдер тобында орналасқан, мұнда тиімділік және экономикалық даму факторлары үлкен рөлге ие болып отыр.

ТМД елдері арасында Әзірбайжан тұрақты жайғасымға ие (37-орын). Бұдан кейін Ресей (43-орын), Украина (85-орын), Молдова (100-орын), Армения (79-орын), Тәжікстан (77-орын) және Қырғызстан (111-орын) орналасқан.

Экономикасы ең бәсекеге қабілетті елдер

Елдер	ЖБИ 2016-2015	ЖБИ 2015-2016	Өзгеру
Швейцария	1	1	-
Сингапур	2	2	-
АҚШ	3	3	-
Нидерланды	4	5	+1
Германия	5	4	-1
Швеция	6	9	+3
Жапония	8	6	-2
Гонконг	9	7	-2
Финляндия	10	6	-4
Қазақстан	53	42	-11

Рейтингке қатысатын барлық елдер экономиканың даму кезеңдері бойынша бөлінеді. Елдерді бөлу критерийі жан басына шаққандағы ЖІӨ деңгейінің көрсеткіші болып табылады. Алайда минералдық ресурстарға тәуелділігі жоғары елдердің, оның ішінде Қазақстанның даму кезеңін анықтау үшін ел дамуының негізгі факторлардан тәуелділік дәрежесін өлшейтін екінші критерий пайдаланады. Бұл критерий соңғы бес жылда экспорттың жалпы құрылымында (тауарлар мен қызметтер) шикізат экспортының үлесі бойынша анықталады. Жалпы экспортта шикізат ресурстарының экспорт үлесі 70% және одан жоғары болатын елдер дамудың 1-санатына жатады (факторлық даму кезеңі).

Бәсекеқабілеттіліктің 12 фактор арасында 5 фактор бойынша Қазақстанның жайғасымдардың жақсаруы және 7 фактор бойынша нашарлауы байқалады. ЖБИ 114 көрсеткіштен есептеледі, оның 34-і статистикалық мәліметтер негізінде, ал қалғандары орта және ірі кәсіпорындар басшыларының бағалаулары негізінде есептеледі. 144 көрсеткіштен экономикалық дамудың түрлі деңгейлерінде орналасатын әлем елдерінің бәсекеге қабілеттілігін сипаттайтын 12 бәсекеге қабілеттілік факторларын шығарылады.

ДЭФ сарапшыларының бағалауынша Қазақстанның бәсекелес артықшылықтары Инновациялар (59, +13) болып табылады.

Қазақстанның ең әлсіз жайғасымдары Макроэкономикалық орта (69, -44), Бюджеттік баланс (108, -98), Займдарға қол жетімділігі (89, -45), Венчурлік капиталға қол жетімділік (92, -33) бойынша байқалады.

Қазіргі жағдайда бәсекеге қабілеттілік макроэкономикалық факторларды ғана емес, жұмыс күшінің сапасын, оның инновацияларды тәжірибеде енгізе алу қабілетін де ескереді. Білім берудің жоғары деңгейі – ұлттық экономиканың маңызды қозғаушы күші, ол (басқа факторлармен бірге) отандық экономиканың инновациялық жолға ауысу және бәсекеге қабілеттілігін арттыру барысында кеңінен пайдалануы тиіс.

«Экономикалық зерттеулер институты» АҚ сарапшыларының пікірінше Қазақстан бәсекеге қабілеттілігі өсуінің ең маңызды факторлары ЖІӨ-гі жеке сектор үлесінің өсуі және жаңа жұмыс орындарының құрылуы, инновациялардың енгізілуі, нарықта бәсекелестікті қолдауға бағытталған саясаттың әзірленуі, институтционалдық жүйенің жетілдірілуі, еңбек өнімділігінің өсуі, тікелей шетел және ішкі инвестициялардың тартылуы, сыртқы және ішкі нарықтың кеңеюі болып табылады.

Әдебиет:

1. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы/ 31.01.2017 ж.
2. Сальжанова З.А. Теория рыночной конкуренции: учебное пособие-Караганда: ТОО «Санат-Полиграфия», 2006.
3. Портер М. Конкуренция. –М.: Издательский дом «Вильямс», 2005.